

830

حرف

وَأَنْتَ يَا قَائِلَ الْقَمِينِ أَقْبَرُ بِرَبِّكَ وَهِيَ لِعَطْرِ يَدَيْ بَنِي إِسْرَائِيلَ بَابُ الشُّرُوكِ عَظِيمٌ
وَأَنْتَ يَا قَائِلَ الْقَمِينِ أَقْبَرُ بِرَبِّكَ وَهِيَ لِعَطْرِ يَدَيْ بَنِي إِسْرَائِيلَ بَابُ الشُّرُوكِ عَظِيمٌ

کتابخانه

پند میرزا جویان لفرزند محزون

از

نتایج افکار ملومی نجف علی خان اتالیق علیحضرت

امیر امان اللہ خان غازی خلد اللہ ملکہ

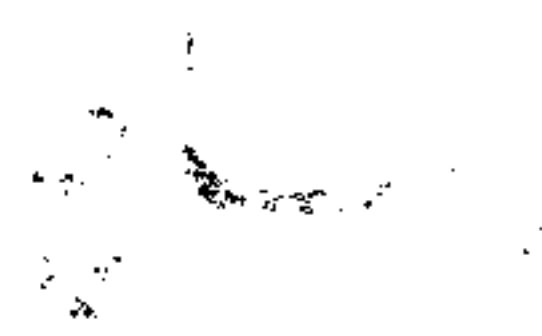
(در وظیفہ خول علیحضرت ملکہ)

میرزا جویان لفرزند محزون

**Collection of Prof. Muhammad Iqbal Mujaddidi
Preserved in Punjab University Library.**

پروفیسر محمد اقبال مجددی کا مجموعہ
پنجاب یونیورسٹی لائبریری میں محفوظ شدہ

1332

علاء اللہ علیہ السلام
میرزا غلام احمد
خان

تہذیب نامہ

جلوس مہمیت مانوس علی حضرت امیر امان اللہ خان

غازی خلد اللہ ملکہ کہ در زندان کابل فرستاد

بخوان علی حضرت ممدوح فرستادہ شد

کہ باو اجنت الماواشس ماوا

کہ شد تیر شہادت رانشانہ

بہرین زندہ باو نیک نامش

جناب حضرت علیا خطاے

ایاں زندہ شاہ کشور آرا

سراج طلت و بین گیانہ

جواری لطف حق باوا مقامش

ایاںے زاوہ عصمت مابے

نے ہے خاتون کہ عفت شد نقابش
 ز دیدار تو چشمش باد پر نور
 مبادا سایہ اش کم از سر تو
 مطیعش باش اے عالم مطیعت
 مبارک بادت اے نطل الہی
 نے ہے بخت ہمایون خرمساں
 رعیت پرورے لشکر نوازے
 سلیم و بربود بار و باجستل
 بہ اندر اور عایا مہربانے
 شہے کش اُمّہم شوری ست بہر
 طریق حضرت فاروق و عثمان رض
 شہے کش باب عالی بہت مفتوح
 شہے کش ہر گداوار و رسائی
 شہے کو داد ایتام و اراذل

صیانت مقنع و عصمت حجابش
 روانش تازہ و دل با و مسرور
 وعاشش با دیار ویا ورتو
 برش فرماں اباشان رفیعت
 بر غم دشمنانت تاج شاہی
 کہ دادش پادشاہے چوتویزواں
 زبس بیچارگان را چارہ سازے
 بری از شیوہ جاہ و تجمل
 نکو طینت نکو محضر جو آنے
 براہ سنت صدیق اکبر رض
 علی شیر خدا و شاہ مرداں
 پئے ہر داد خواہ زار و مجروح
 ز بہر عرض در دربار شاہی
 وہد بہر حسد با لطف شامل

شہے کو حاجب و دربان ندارد
 شہے کو صاحبِ خلق جمیل است
 شہے کو نیرِ ملت راست ساعی
 شہے کو روز و شب مصروف کار است
 شہے کو صید و لہاسے رعیت
 چہ سو و از صید آہوستے رمیدہ
 کسے کو کعبہٴ دل را عمارت
 بنائے کعبہٴ تعمیرِ خلیل است
 شہے کو اہل نورستان تمامی
 ہمہ را از کرم آزاد و مستردود
 غلامان را بہ حریت سرفراز
 بلے ہر کس کہ در تقویٰ است فاضل
 روئل است آنکہ عا و آتش و میم است
 ای شاہ جوآن نخت جوآن سال
 کہ عرض خویش ہر عرض گزارد
 ز حق مقررست ہر جزیل است
 چنان کہ ہر ریزہٴ خویش را عی
 نہ فارغ بہر شہساز و شکار است
 کند باوانہٴ لطیف و مروت
 عجب صید است را آنکہ ازیدہ
 کند با شد سزاوار اہارت
 مگردن منزل رہت جمیل است
 ہشت از جہ شان داغ نظامی
 بلطف خاص خود و شاد و شاد
 نمود و بانجا بت کرد و مساز
 بودا کرم بہ زور بہت اکمل
 شریف است آنکہ اخلاقیں کریم است
 الہی در جہاں ہاشی باقبال

چو در عہد شہر خلد اشیا فی
 ہمگی گشتی تو اندر کوی بازار
 کہ تا جو یا شومی ز احوال مردم
 کسے از پاسبانانت بازار
 شنیدی زو بے سب و شتم را
 بے برداشتی حرف پرستش
 بریں بیداری ات صد آفریں باد
 اسیراں رار ما کردی ز زنداں
 وعاسے بندیاں پذیرفت باری
 تو شکر نعمت باری ادا کن
 خصوص از بندیاں کہ نہ وزار
 زندانم الے برج شمالی
 میان ما و تو بعدے عجیب است
 شنوا ز داعی مخلص نصیحت

بدستت بد عنانِ کمرانی
 بہ تبدیل لباس اندر شب تار
 ز بہر حفظ جان و مال مردم
 مزاحم گشتے در صین رفتار
 ولیکن ناپسندیدی ستم را
 سپس وادی دوشت زربہشتش
 نصیر و ناصرت جاں فریں باد
 شدت کسے معاگو و ثنا خواں
 عطانت کرد تاج شہر یاری
 اسیراں را بلطف خود رہا کن
 حق ہمسانگان اول نگہدار
 بود و و صد قدم تا بالعباسالی
 ز قصر کلبہ احزاں قریب است
 کہ شہ باشد شجر بخش رعیت

دستے را کہ بخش استوار است
 رعیت گلہ و تو گلہ بانی
 ز خویش بدسگال و گرگ خونخوار
 رعایت کن شہا حق رعایا
 تو سلطانی حق و ہقاں ادا کن
 بجاں کوش از پئے بہبود ملت
 پئے ملت ز بہر خیر خواہی
 رواج علم وہ در کشور خویش
 کہ این نور است نور علم و حکمت
 بہ امصار و قرار وہم بہ دیہات
 بود تسلیم بر وفق طبائع
 بہر شاہ و گدا باید نصیب
 کہ تا ہر کس ز اشرف و اراذل
 بدانند ہر کس از احکام داور
 چہ غم از باد تند روزگار است
 بجا آور بجاں فرض شبانی
 بحکمت گلہ خود را نگہدار
 بری کن ذمہ خود از بر ایما
 تو شاہی مرحمت بر ہر گدا کن
 کہ ملت بہت تکیہ گاہ دولت
 رفیقت با و تو نسبتی الہی
 ابا حسن مساعی پیش از پیش
 بحکمت تکیہ دار و ملک دولت
 شو و تعلیم و تدریس کمالات
 ز علم و حکمت و فن و صنائع
 رسد از حسن تعلیم بیبے
 کند و سلم و فن طی منازل
 حقوق بندہ وہم بہ شدہ پرور

ز افرادِ رعایا پسر بشد را
 شناسد دوست را از دشمن خویش
 عدو را نشمر و بیچاره و خوار
 ترقی هستی عالم را بداند
 بداند چیست اسباب ترقی
 چرا اسلام در هر جا غریب است
 چرا سبب بهره اندازد اختراعات
 خراں را طوق زین سبب کردن
 چرا بلبل بگل نغمه سمر نیست
 چرا شد ششیاں ویران بهارا
 چرا کبک درمی رانیت رفتار
 چرا کفار را بهره زبیر است
 چرا کفار را شبد است در جام
 مسلمان را چرا در کعبه ز نسبت

بود احساس خیر قوم و شر را
 تواند کرد فرق نوش از نمش
 بد افشوش منگر دو عرو ز بهار
 قدوم سعی در میدان بماند
 تنزل بر چه علتهاست مبنی
 چرا سلم ز دولت بی نصیب است
 مسلمانان ز ایجادات و صناعات
 ز پالان اسپ را مجروح شده تن
 چرا طوطی به گلشن در نوا نیست
 چرا ناز است بوم بد تقار
 چرا زارغ سینه ناز و بکسار
 چرا حال مسلمانان بضر است
 چرا بس تلخ کام اند اهل اسلام
 چرا بر سفره اش مشتے شک نیست

چرا کفار را صید است و ایم
 عدو اللہ زویا بش لباس نیست
 چرا قصر سجی از رخام است
 بعلم آمد مدار کا مرانی
 ہر آن تو میدہ در علمش قدم پیش
 دیارش را بود گو قرب کم
 بگوئم فی المثل جاپان و المان
 بعلم و فن نظیر شاں فقید است
 بعلم و حکمت و تدبیر لاریب
 بحکمت میں زندگی تیغ و تلوار
 بحکمت زوچناں کارے براید
 بحکمت گوہر از کاں سے براید
 بحکمت سنگ لروا بمینہ
 بہیں فی الحال در دور زمانہ

مسلمان را چرا آبوش درام
 محبت اللہ قمیصش از پلاس است
 مسلمان را سرے از خشت خام است
 بخت علم لطف زندگانی
 بود میداں برد از دشمن خویش
 بود کنفیش دو صدرہ شیش از کم
 بوست نیست زائد از خراسان
 عدیل شاں صنعت نا پدید است
 کند کار یکہ کوئی آمد از غیب
 بود از مدعی تاج و علم را
 کہ از صد شکر جزا رناید
 بحکمت در زعمان سے براید
 ز خاک آید یوں گنج دینہ
 کہ تیر حکمت آمد بر نشانہ

تتیم و برق و گیس ایجاد علم است
بسلم این آدم خاکی چہا کرد
بہ بحر علم و حکمت چوں ثنا کرد
گئے گشتی موت را بنا کرد

تتیم - تار پیدا - سب مران
غرض عالم بدینا شاد کام است
معاشش را اصلاح مبنی است بر علم
ز علناست تاجے بر سر او

تو دین ملک را شاہا ظہیری
پنے سال جلوست چوں تھکد

ظہیر الملک الدین از سر و شتم
تو شاہا جاہدی و نیز غازی

جلوست بر سرید حکمرانی

جلوست مہنت مانوس باوا

دریدنات و کرورز و او علم است
ز خاک اندر ہوا پرواز ما کرد
ز ایجادات طوفانے پیا کرد
گئے طیارہ را اندر ہوا کرد

ہمہ درانے حکمت را خزان

بہ عقبے نیز فائز بالمرام است

معادش را فلاح مبنی است بر علم

ز کرمناست خلعت در بر او

ہمی زیب تراتاج امیری

نمودم از سر راہ تدبیر

ز غیب آمدند اور گوشس ہوشم

بریں شوق غزا باید کہ نازی

ز شاہ جاہد غازی بدانی

عدوا ز روح حق مایوس باوا

تو باشی فی امان اللہ و اہم
 خداوندِ جہاں با و اترایار
 زگرد شہائے چرخِ ناملائم
 بہ اقلیمتِ مبادا و دخلِ اغیار
 سپاہِ آسودہ و دشتا و بادشاہ
 و گرباز و سر از بہر سریرت
 یکے با مال و جاں با و اظہیرت

و عائے بندہ مسجونِ حندیلا

مشرف با قبولِ خویش فرما

زندانی رک (قلعہ شاہی)

دار السلطنہ کابل

{ ۱۳ جمادی الثانی ۱۳۳۷ھ

خطاب بفرزند ارجمند

بعد سید ایزد و صد اسلام

اے سرورِ روح و روح جان من

اے تسمائے دل پر مردہ ام

اے عصائمِ قامتِ رعنائے تو

اے خیالتِ نقشِ لوح جان من

غائتِ امیدِ بسے بستہ ام

گرچہ دانایستم پریم مگر

بچو فرزندِ سعادت مند باش

گوش کن این پند من با گوشِ ہوش

خوابِ غفلت ترک کن بیدار باش

بر نبی و آل و اصحابِ کرام

روشنی ویدہ گریبان من

وے سکونِ خاطرِ افسردہ ام

بھیکہ پشتم سہی بالائے تو

نوسِ تنہائیِ زندان من

صلِ مقصودِ دل شکستہ ام

ناصحانہ پسند گوئم اے پسر

از دل و جان کار بندِ پند باش

تا توانی جان من در علمِ کوشش

در رہِ علم و ادب ہشیار باش

پیغمبر غفلت بخش از گوشش بوشش
 سالها از عسر تو بر باد رفت
 وقت رفتہ باز کے آید سے
 منزلت و رہت را بہت پس از
 در وقت تحصیل شور و رخ قدم
 باشش بر اوقات ماضی مشغول
 کے پسر حق مسمعی کن ادا
 بہت قبل فائق ارض و سما
 گرفت از دست وقت ماضی
 علم پاشد مایہ روشندی
 نام بہر رنج ناوانی دواست
 بہر تشریف از حضور کبریا
 تافت اندر پیغمبر اشش از علم تو

از پدر این پسند پیرانہ نبوشش
 خواند گیہانت ہمہ از یاد رفت
 تیر جستہ از کماں ناید سے
 دامن تمست بچین و تیز تاز
 غزم جازم کن چو ارباب ہم
 فکر مستقبل بکن از جان و دل
 تا تلوی گر شوی مافاست را
 لیس لِلْإِنْسَانِ إِلَّا مَا سَعَى
 بذل عرفان ساز عسر با حق
 جہل را پاشد تیر بجای سل
 از پے میں جہالت کییاست
 نعمت علم بہ آدم شد عطا
 شد بکرمتنا مشرف از حضور

لہ و علم آدم الاسماء کلہا۔ اللہ

کوشش در تحصیل علم دین نخست
 علم دین آموزد حق را سپاس
 ہم حقوق بندگان بر بندگان
 بر مسلمان علم دین فرض خداست
 إِنَّمَا يَخْشَى اللَّهَ مِنْ أُمَّةٍ قَوْمٌ
 بہت فرمان ناطق از سلطان دین
 اسل علم دین کلام حق بود
 بہت قرآن حقہ در ہاتھ دین
 بے نظیر است این کتاب لاجواب
 دعوے فَأَتُوا بِسُورَةٍ لَّسْتُمْ
 گشت چون سبع مثانی جلوہ گر
 چون شنیدند این کلام بمثال
 بر قصص مشعر بود ہم واقعات
 واجب العمل است امر محکمت

تا شود عادات و اخلاقت درست
 بندہ بے علم نبود حق شناس
 می شود از علم دین حق عیساں
 زانکہ مشعر بر روانہ ارواست
 قدر اہل علم زان کرد عیساں
 اَطْلُبُوا الْعِلْمَ وَلَوْ كَانَ بِصَيْبٍ
 کان بے غیب پر پیام حق بود
 مخزن اسرار ایمان و نینیں
 حجت قاطع و ہم فصل الخطاب
 نکتہ سنجان عرب ساکت شدند
 خاک شد سبع معتق را بر
 مریحان را زباں گر دید لال
 نیز بر متشابہات و محکمت
 لازم الایمان بود متشابہات

خود خداوند جہاں فرمود ما
 بہر تاویل آنکہ سرگرداں شود
 گردد استدلال جانش را وبال
 بس عجب فرمود مولانا سائے روم
 پائے استدلالیاں چوبیں بود
 ہر کہ علمش راسخ است و بنا کمال
 قصہ ہائے انبیا و اصفیاست
 اے خوشا بخشش کہ باشد مستحق
 ہست قرآن اے پسر خیر الکلام
 ہر کہ از بر کرد این فرقان حق
 نور عرفاں تا بداند سینہ اش
 ہر کہ بردارد کفایتش رنج را
 از جناب سید خیر البشر
 ہست میوں طالع و فرخ پدر
 یَعْلَمُ تَأْوِيلَهُ إِلَّا اللَّهُ
 آخرش در ماندہ و حیراں شود
 می شود سرگشتہ در تیر ضلال
 در معنی سفت در سلک رقوم
 پائے چوبیں سخت بے تکلیف بود
 گوید امتنا بے قیل و قال
 ہم بیان التقیاء و اشقیاء است
 وائے برعاش کہ او باشد شقی
 ہادی و مہدی ز بہر خاص و عام
 کرد در بر خلعت ایتقان حق
 بہر تنویر دل بے کینہ اش
 لاجرم حاصل کند این گنج را
 این بشارت و اودہت اندر خبر
 حافظتہ آں بود کورا پسر

گنج عرفان است قرآن لے سپر
 گوہر شش آویزہ کن در گوش دل
 چوں ز حفظ آں فراغت یافتی
 و در آں را روز مرہ پیشہ کن
 ماور خود را دعائے مغفرت
 ہم بہ جہد مجاہد خود کن دعا
 ہم دعا اندر حق عمات کن

لازوال است و پراز غسل و گھر
 باشس ہموارہ بہ حفظش مشغول
 ہچو ماہ بر اوج عرفاں تابفتی
 در معانی اشس بغور اندیشہ کن
 از حضور حق بخواہ با کرمت
 بہر غفراں از حضور کبیریا
 ہم بحق خال و ہم خالات کن

تحصیل علم الاویان

کوش در تحصیل علم دین سپس
 راس علم دین کتاب سنت است
 بروان صاحبان اجتناب
 کردہ اند حق مساعی را ادا
 صرف و نحو و فلسفہ لے ارجمند

تا بیاری مرغ عرفاں قفس
 فقہ دین مفتاح باب حکمت است
 صد ہزاراں رحمت از یزوان رسان
 در رہ ترویج دین مصطفیٰ
 خادمان علم دین برحق اند

حکمت و سبھی ریاضی ہندسہ
 جملہ سندام اندو شاہِ علمہا
 آرزو دارم کہ برچرخِ علوم
 ذاتِ تو از نورِ عرفاں بچو شمع
 نامِ جِدِّا محبِ خود زندہ کن
 خوشیتن را صاحبِ آوازہ کن
 زندہ کن از علمِ نامِ مردہ را
 آنکہ دانش بود فخرِ خاندان
 بود دانش علم پرور علم دوست
 ذاتِ دانش کہ شمعِ خانہ بود
 فیضِ علمش بود چیل جئے رواں
 وانے گل شد آن چراغِ خاندان
 ہین کہ ہمالان تورفتہ پیش
 گامِ شان نیز است ہم ثابت قدم
 نیز تاریخ است وہم جغرافیہ
 بہت علم دین استہم مجتہبی
 ہچو مہر و ماہ باشی در نجوم
 مظہرِ فیضان بود از بہرِ سمیع
 باز شمعِ علم را تابستہ کن
 نامِ آن پیر کہن را تازہ کن
 تازہ کن آن آتشِ افسردہ را
 مایہ نماز از پیے خود و کلاں
 ہر کہ این اوصاف را دہیں کوست
 روشن از نورش ہمہ کا شانہ بود
 تازہ شد زان جئے کشتِ خاندان
 ہم خزاں آمد باغِ دود ماں
 رخ بسوئے منزل مقصود خویش
 صاحبِ عزم اندو ہسم اللہم

وگھراں را از بر او پیا پد پر
 تو پد ر واری کہ او بیدیت و پاست
 ہچو مرغ پر شکستہ در قفس
 دانش خالی و ہیانش تھی است
 از عزیزاں دور و از خویشاں جدا
 تو نداری حسرت خداوند جلیل
 ناصر ت با خداوند جہاں
 چارہ ات چارہ گر بیچارگان
 باورت یاری وہ بے یاوراں
 کرومت تفویض باریب الجلیل
 ذات حق باواتر ایا رحیمیں
 ہم طفیل آل و اصحاب کرام
 اشرف اصحاب آمد چار یار
 اول و افضل کہ یار غار بود

میر سدرنی الجملہ عونی در سفر
 اوقتا وہ در چہ رنج و بلاست
 نے مجال طیر و نے تاب نفس
 بیکیس و زار و نزار و منحنی است
 اندریں غریبت بزند ان بلا
 در جہاں یار و مددگار و کفیل
 حافظت در ہر مکان و ہر زمان
 بھکیہ تو تکبیر گاہ بیکساں
 کارسازت کارساز این و آن
 حسب اللہ انہ نعبدہ و نکیل
 از طفیل رحمتہ للعالمین
 با و بر ارواح پاک شان سلام
 گوہر درج نجابت ہر چہ یار
 جاں نثار سید ابرار بود

در برش چوں گنج رحمت آر مید
 در برابر داشت آنا اُف نکرد
 گفت سپید میری وار الفنا
 کرد و ام اورا محول با حسدا
 آنکه اول داخل خست شود
 از همه سابق مشرف شد بدین
 فضل امت رئیس الاتقیاء
 از جناب سید نوح بشر
 یار و دوّم حضرت عادل عشر
 بود قلب روشنش آسیندار
 اکثر بروقی فکر صاحبش
 گفت پیغمبر که گر بودی نبی
 یار سوّم هست عثمان رضی
 جامع قرآن و هم صاحب صفا
 پائے یار غار را مار سے گزید
 زہر را چوں شہد خور و وقت نکرد
 حق صدق لقم نشد از من ادا
 تا وہ آں یار محسن را حسدا
 مہتر است عقیق اللہ بود
 در حضور پیشوا سے عالمیں
 حضرت بو بکر با صدق و صفا
 گشت با صدیق اکبر نامور
 بود در وصف عدالت مشہر
 مظهر فیضان و لطف کردگار
 وحی آمد در حضور صاحبش
 بعد من ممکن عشر بودی نبی
 صاحب دو نور چشمان نبی
 معدن علم است و ہم کان حیا

یارِ چارم بود شاہِ اولیا
 در حقش فرمودہ پیغمبر است
 حکمِ محمی کہ طغرائے است خاص
 بر سخائے آن شہِ مرداں سخی
 موردِ الطاف و اشفاقِ رسول
 طفیلِ نورِ پشیمانِ نبی
 آن یکے نختِ دل زہرا حسن
 واں دگر مظلوم دستِ اتقیا
 ہم طفیلِ اہل بیت خوش صفات
 نیک محض نیک طینت نیک ذات
 ہم طفیلِ صدقا و اصقیا

حیدرِ صفدر علی مرتضیٰ
 شہرِ علم استم علی آزا در است
 حضرت شہ را بخشہ اختصاص
 ہل اتی آمد و سبیل بس قوی
 شاہِ مرداں شیر قی زوجِ بتول
 قرۃ العین شہِ مرداں علی
 مقبلِ در گاہِ ریب نو المنن
 اے حسینِ اعلیٰ شہیدِ کربلا
 اہماتِ المؤمنین و طیبات
 صالحات و قانات و سائحات
 اولیائے باصف و اتقیا

عذری مجوری و مجوری

سالہا باشت کہ من در غربتم   بتلائے در دو پنج و منستم

بر سر م کوہ مصائب ناگہاں
 ناگہاں کروند بے تحقیق امر
 ناگہاں کروند بے جرم و خطا
 ناگہاں کروند از راہِ حسنا
 بعتہ زین صاحب ہوشم پرید
 افترا سے ساعی ایماں فروش
 مدتِ بجنم شدہ بضع سنین
 جرمِ فرضی را نہ کس اثبات کرد
 کس نہ قائم کرو برہانے بعقل
 مدعی کو داشت شخصی مدعا
 از پنے دنیا کے لوں میں فروخت
 شاہِ عادل با ہمہ اوصافِ او
 طرح بیدا و ستمکاری نکند
 گرچہ دار و شاہ گوش حق نبوش
 اوقتا و از گردشِ دورِ زماں
 بیخپا از بہرِ محبوبِ سیم امر
 حلقہ ام در طوقِ ذرِ نجیرم سیا
 در بروم بستہ در وارہ بسلا
 وعدہ ہا بشکست و صما و رشد و عید
 بے دلیل منطقی کروند گوش
 چرخ بے مہراست تا عالم بکین
 بیچ تفتیش و نہ تحقیقات کرد
 یا دلیل منطقی از روئے نقل
 در حق ما بست ناطق افترا
 آتشِ بغض و حسد را بر فروخت
 واو انصاف و عدالت را نداو
 پائے سدِ عدلت را نی بکند
 حرفِ باطل را لکر بہا و گوش

تیغ استبداد را ہستم قسبل
 آن خداوند سے کہ در روز جزا
 کوں من الملک چون گرد بلند
 میر زندان است شخصی پر حنا
 نے بحال ماست اور رستمتے
 سخت گو و تند خواندر خطاب
 موئے روش و رسیدی مثل شیر
 گو و دانش خالی از ونداں بود
 بہر زخمش حاجت ونداں نیست
 سالہا خون مسلمان رنجیتہ
 ماہر و یکتاست در فن حنا
 مدتے باشد کہ این مجبور می ام
 ورنہ داوڑ بیت مے داوے
 بہر سلیم تو اسے نور لہبر

داو خواہم از حد داوند عییل
 گیرد از ہر شاہ واد ہر گدا
 گردن گردن بلند آن را زند
 تیرہ دل ہچوں کلیم نخت ما
 نے مدارات و نہ رفق ورافتے
 سر کہ برابر بود وقت جواب
 دل مگر از ظلمت ظلم است قیر
 زخم دندانش بلائے جاں بود
 زخم نم را چارہ و در مان نیست
 خونہ خوردہ و ونداں رنجیتہ
 پیشہ اش جلاوی است از سالہا
 شاہد عدل است بر معذوری ام
 شمع عرفان در رست بہناوے
 کردے شہائے یلدار اسحر

دوش من از محل بارت قاصر است
 قوت بازوئے خود را ناز کن
 همچو شاہیں کن بدست خود شکار
 ازار اضنی ہرچہ حاصل شد بر آں
 با کفایت روزگارے کن بسر
 چشم کشا بر شکار دیگران
 سوئے کس با دیدہ حسرت میں
 بر کمال دیگران حسرت مکن
 کاشکے دست ستم پائے ترا
 همچو یوسف با منت کرے اسیر
 چوں بر کنعاں تو بودی بگینا و
 عصمت از بہت بالِ جان شد
 منزلت در خانہ زندان شدے
 راح جاں بودے مرا دیدار تو
 خود خداوندِ جہانت ناصر است
 پنجم ہمت بسان باز کن
 چوں ز غن ہرگز نباشی حیف غوار
 وقت خود را تا زمانے بگذراں
 جز در حس باشی ز اسراف الحذر
 بذل محبت کن بکار دیگران
 گر بہمنی از رہ غیرت بہیں
 عرق غیرت را بجنباں غبطہ کن
 بند میگردے دریں دار اسلا
 اندریں چاہ گردش چرخ اشیر
 ہچو ماہِ نخبست کر دے بچاہ
 عفت تو موجب زندان شدے
 کلبہ احزاں چو ادبتاں شدے
 کر دے آرام جاں ایثار تو

دیدہ نافرینش زمینت کر دے
 گردش ہے از ناں خویش ہم سد باب
 گرچہ بودے رنج جسمانی ترا
 اندرین مدت کہ باشد ہفت سال
 آرزوئے دل مگر در دل بماند
 سینہ شد از خنجر ہجر تو چاک
 گرز ویدار تو در حین حیات
 بوسہ خواہم داد بر سیمائے تو
 حق کوشش را ادا خواہم نمود
 سعی خواہم کرو در تسلیم تو
 ناتوانی گردوت مافاست را
 این امید بستہ ام یارب بر آرزو
 رحم منہ ما برین دور از وطن
 بند زندان اندہم اخوان من

پوست خود پوشینت کر دے
 کر دے نخت جگر بہرت کباب
 لیک بودے راج روحانی ترا
 می شدی دارائے ہر علم و کمال
 دزد بام برو و خرد رگل بماند
 با دل پر خون قنادم در مناک
 بہرہ ور کر دم خدائے کائنات
 گیرم اندر بر قدر عنائے تو
 جملہ حاجاتت روا خواہم نمود
 ہم سجاں کو شتم پئے تفسیم تو
 زندگی حاصل شود مامات را
 از کہ ہلکے تو ام امیدوار
 بیکس افتادہ بہ زندانِ محن
 روز و شب در غصہ و کرب و حزن

کاش ایشا ترا ہو دے پا بہ بند
 ہر یکے زایشاں ترا بنواختے
 لیک مجبور اند ایشاں سچو من
 شیر عاجز شد چو شد اندر نفس
 ویدہ باشی در عجائب خانہ ما
 چوں کند بالاسر نوک عصا
 چوں در آید و نفس آں خاکرب
 ہچماں شیرانِ ناطق در نفس
 یک خسیسی را کہ زنداں بگی است
 ہچو مونسے زنگیاں روشن سیاہ
 چوں سپردا تم جہنیش پیر نہ چہیں
 در فصاحت نمدابن اہل است
 اجمع الصوت چو اہل زنگبار
 بانگ مکر و شغوش در لوح دل
 اندر میں غربت ہو دندے نرند
 ہچو من در حال تو پروا نختے
 بیقرار اند و نزار و خستہ تن
 جراتِ شیر می نما نڈزاں سپس
 نما کر وہے را بہتش یک عصا
 شیر مہربانند سر سلیم را
 میزند شیران شرزہ را بچوب
 نیست تا ز آتاب یارائے نفس
 ہر یکے زایشاں ہو سد پا و دست
 و ز قساوت صورتِ مہاش تباہ
 سینہ اشس ہر دم چو ظالم پر رکس
 صوتِ شے چوں صوتِ شے اہل است
 انکر الصوت است چوں صوتِ حمار
 یا ترا شد تیشہ از اجمار گل

چوں بکوچہ سے درآید بدسگال
 می نشیند بر دم گرد و طلال
 نیست اورا بہرہ از عقل و تمیز
 فرق نکند در ذلیل و در عزیز
 از عزیزان پاس عزت نیستش
 وز ذلیلان خوفِ ذلت نیستش
 دو گرد و چوں بیاید بروماغ
 باد گرد و چوں بیاید بر چراغ
 ہر کہ اندازد پیش استخوان
 رام گرد و پیش سے لایہ کنان
 میکشد زولانہ از پائش بظور
 در حقش کوتاہ کند ہم دست جور
 چوں شود آنا وہ از بہر ضرر
 کلبہ ہارامی کند زنجیر دور
 بدرگ است و بدرگی خوش بود
 گشت بہت و سگی خوش بود
 گر نیاید استخوانش در دہاں
 می کند خونغا و عمو چوں سگھاں
 گزستہ چوں شد بہ پنجه میزند
 با دہان و ہم بہ دندان می کند
 چوں بر آتم وقت شب بہر نماز
 بانیا ز اندر حضور بے نیاز

ناگوارا آیدش ذکر خدا

الاماں یارب ازیں جور و جفا

ترغیب بہر علم الابدان

بعدِ علمِ دینِ بودِ علمِ بدن
 آں یکے بہرِ جسدِ مسلحِ بود
 گر بدنِ سالمِ نباشد روحِ نیز
 صحتِ جسمانی ارنہو و بحب
 گر قوائے جسم تو گرد و ضعیف
 در بدن ہر گاہ پدید آید فتور
 بس اہمیتِ بدن وار و بروح
 لفظِ ابدان ہم مستدم در خبر
 طبِ یونانی مدارش برقیاس
 بہتر آں باشد کہ تشریحِ بدن
 تا بدانی غسلِ بر عضو بدن

لازم و ملزوم مثل جان و تن
 واں دگر مرد روح را مسلح بود
 کردنتواں خیر را از شر تمیز
 کے تواند شد حق طاعت ادا
 کم شود ہم قوتِ روح لطیف
 در عبادت لاجرم آید قصور
 جز بدن کے روح مے یا بد فتوح
 وار و ہست از سید نوع بشر
 ہست برو ہم و گمان وار و اساس
 یا و گیری بر اصول این زمن
 منصبِ ارکانِ تن در قلعہ تن

لہ العلم علماں علم الابدان و علم الابدان ۱۱

شاخِ این علم است فعلِ عضو^{طه} با

بوعلی سینا شہِ ملکِ کمال

بود آں تشریحِ حیوانے نہیں

ایں زماں از صنِ تشریحِ جدید

ہم بود لازم کہ علمِ کیمیا

اختلاطِ ادویہ با ہمہ گ

از پیے ترکیبِ اجزائے دوا

علمِ طب را ہم اگر پیشہ کنی

در دمنداں جمع آمدتِ بباب

ہر کسے حاضر شود بہر دوا

مشرقی باجاں خرد جنسِ شفا

در مرض ہر بندہ محتاجِ دواست

ہر کہ ماہر شد دریں فنِ شریف

مشرعِ افعالِ ہر عضوِ جسد

کرد تشریحِ بدن بر حسبِ حال

زاں بہ انساں بروپے شیخِ رئیس

نقصِ تشریحِ کہن آمد پدید

یاو گیسدی بہر ترکیبِ دوا

بر اصولِ کیمیا دواں منحصر

غور کن اندر اصولِ کیمیا

سلطنتِ چوں شیرور بیشہ کنی

تا شوند از فیضِ صحت بہر یاب

دارِ تو خواهد شدن دارِ الشفا

کیں متاعِ خیلے گراں دارِ وہا

خواہ شاہِ کجکلاہ و یا گد است

باعثِ قوتِ شود بہر ضعیف

لہ علم افعال الاعضا۔

دافع ہر رنج و محنت سے شود

یا امیرے صاحبِ دولت بود

رو نعمت ہست کارِ بوالفضل

از ترحم دست آں افتادہ گیر

از رہِ سخاوتِ گری بہر حسد

بذلِ شے کن شربتِ ویشارا

زانکہ او تو و بھلائے محنت ہست

یا علا حبش کن بہ اوراقِ طلا

زانکہ وینار است از صدنار بہ

حقِ لطفِ خاص دار و بر طیب

زشتِ خہ باشد عبالم زشت نام

تا مرادِ خاطرت حاصل شود

علمِ کامل بست گنجے لازوال

ہمچنان ناقص طیب از جاں بود

مریح اربابِ حاجت سے شود

گرم نصیت صاحبِ ثروت بود

ہو یہ آتشِ را بے تا مل کن قبول

در بود رنجور ناوار و فستیر

از مطبِ خود و آتش کن عطا

کشتہ نقرہ وہ آں تمبیارا

ہو یہ از مفلس گرفتن خست ہست

از فلوسِ افلاسِ رافرا دوا

مفلساں را شربتِ وینار وہ

پر کہ باشد مفلس و زار و غریب

با مریضان باش و اتم خوش کلام

سعی کن تا مسلم تو کامل شود

کسبِ علمِ اولی است تا حدِ کمال

نیمِ ملاحظہ فرمایاں بود

بہر ترغیب تو مے آرم نظیر
 بود ہمنام تو و رو بہی طبیب
 و رکمال علم طب چون طاق شد
 این ماں خلف ارشیدش اجل است
 افضل فہمائے عالم این فن است
 منکسرین طبع است و شکستہ مزاج
 سینہ اش گنجینہ علم طب است
 اندرین زنداں کہ یک اربلاست
 از بریضیاں روز و شب باشد هجوم
 چون مطب است از پئے اہل مرض
 پاسباناں با تفنگ پر بدوش
 مے نائیم اربہ سر باز سے خطاب
 ہر یکے و اند کہ معتوبیم ما
 چون مریضے را شود حاصل شفا

از اطباء ز بس روشن ضمیر
 بود جالینوس و در اہل لبیب
 نام نیکیش شہرہ آفاق شد
 عا ذق الملک و طبیب اکمل است
 حضرت مفتی مثالے روشن است
 لیک مستغنی است ز اہل تحت و تاج
 قلب صافش مطہن در قالب است
 جاری از عم تو فیضان و است
 بر در این دار احسان و ہوم
 مرجع حاجات ارباب غرض
 تابع امر اند چون حلقہ بگوش
 صاحب آغا گوید در جواب
 ہم بہ نزد شاہ منضوبیم ما
 از خلوص دل سے گوید و عا

با ادب استاده پیش باب ویر
 این همه از فیض طب و حکمت است
 ذاتِ عمتِ منظرِ لطفِ خداست
 از حسد نخواهد نجات ما بخیر
 علم طب مفتاح بابِ حمت است
 ورود منداں را درش ادا اشفاست

فضائل علم

از پیے تحصیل علم امر حسدا
 حسن اوصاف متسلم گردد و علم
 هر که شد از حسن طالع خامه و در
 اولیں وحی از خداوند است
 دولت علم از بود در سینہ ات
 گنج عرفان بہتر است از شانگمان
 بیک عرفان است گنجے لازوال
 جذا بخت خوش مرد و لبیب
 چون رود در مجلس قدرش کنند
 بہت اقراء یا فہم ربک بر ما
 لے پیر از سورہ ن وَالْقَلَم
 بر سر پر عرشش باشد مقرر
 عَلَّمَا لِلْإِنْسَانِ مَا لَمْ يَعْلَمْ است
 می کند مستغنی از گنجینہ ات
 شانگمان از صرف گردورانگمان
 بل مضاعف میشود از صرف مال
 آن کہ باشد دولت علمش نصیب
 چون بود در مجلس صدرش کنند

آرد و اسرارِ آں سازد عیاں
 باشد و انا اطلعنا و روشاں
 می پذیرندش چو پیغامِ سرودش
 میکنند آویزه اش در گوشِ جان
 بر خطِ فرمانِ مے سر مے نهند
 مے دهندش بر سرِ درویدہ جانے
 گرچه بر دوشش بود کہنہ روا
 صورتِ حالش بس آوارہ بود
 مورد و منزلِ چشمانش کنند
 باہمہ اسد از تکریش کنند

گوہرِ حکمت چو در سلکِ بیاں
 سامعینش را سمعنا بر زبان
 بکتہ ہائے حکمتش گیرند گوشش
 دوزِ معنی ریزد از دُرجِ دمان
 ہر کجا در دیدہ جانش می دهند
 مے نهندش و ستہا در زیر پائے
 ز اطلس و بیا کنندش قریش پائے
 گرچه نقشِ پیہ و پارہ بود
 باہمہ اکرامِ ہما نش کنند
 می کنند اکرام و تعظیمش کنند

علم با عمل

این شجر را از عمل باید ثمر
 چون درختِ بے ثمر است آن عمل

علم و عرفاں لے پیر باشد شجر
 عالمے کش بہرہ نبود از عمل

یا مگر مثل سرائے بے دراست
چوں ز امر و نہی حق دار و خبر
حیف بر شخصے کہ او نار و بجا
کو ر معذور است گرفت بجاہ
در ہمسند جاہل اردار و نخورد
در طبیعے در بدن دار و فتور
گردنہ قلاشے کند سووائے سود
وائے بر شخصے کہ او سودا نکرد

یا یہ دعوائے تجارت بے نہ است
از عمل باید کہ باشد بہرہ دور
با وجود آگے امر حسدا
وائے بر دنیا کہ او گم کرد راہ
مدتے بر بستر افتاد و ببرد
از دوا صد حیف گر باشد نفور
عذر دار و کوش بہمیاں زرنہ بود
گرچہ ہمیش پر بد از وینار زرد

پابندی فریض وین

اے پسر پابندی صوم و صلوات
پنجگانہ با جماعت کن او
پنجگانہ بہتر است از پنج گنج
گفت پیغمبر کہ جوئے رواں

لازم آمد بر تو ما و ام الحیات
با حضور قلب اے فرخ لغت
یہ کہ با این پنج باشی کار سنج
در میان خانہ باشد ہرز ماں

در شبانه روز غسل پنج بار
 اگر کنی زائل گشت از تن غبار
 از نماز پنجگانه همپناں
 از گناہانت نمی ماند نشان

روزہ ماه رمضان

روزہ ہم تنقیہ روحانی است
 ہم زکوٰۃ صحت جسمانی است
 پاک باشد این عبادت از ریا
 از خدا الصّوم لی آدم بسزا
 پاک باید لیک گوش و ہم دہان
 حرف حق بشنود حق راں بزبان
 ہم ہمیں آنرا کہ او ناویدنی است
 دیدن ناویدنی کارِ و فی است
 تا توانی سوسے نا محرم ہمیں
 رقص رقاصان بدرگ ہم ہمیں
 چون سگاں ہرگز مکن ہر سو مگاہ
 ہمچو شیراں باش و اتم رو براہ
 گفت پیغمبر کہ شخصِ روزہ دار
 گرنشد از کذب و غیبت بر کنار
 دیدہ از ناویدنی ما ہم ندوخت
 خرمن اعمالِ خود را پاک سوخت

روزہ اشس گردونہ مقبول خدا
 این عمل را نیست در محشہ جزا

زکوٰۃ مال

ہم زکوٰۃ مال سے باید کشید
شاخہائے فضلہٴ رزباغبان
مختش آخر تر آرد ہے
ہچناں مال از زکوٰۃ افزوں شود
مسکان اہل ثروت را وعید

تا شود مال تفرگتے اے رشید
مے بردتا پاک گرد بوستان
بیشتر انگور بر وارو ہے
روزی و رزق و حیات افزوں شود
ظاہر از تکجی بھاشد اے سعید

حج و زیارتِ حرمین شریفین زادہما اللہ شرفاً

نیز حج کعبہ ربّ جلیل
چوں ز حج کعبہ حاصل شد فراغ
حاضر آبرو مستد پاک نہیں
با ہمہ تعظیم کن عرض سلام
گفت پیغمبر کہ بر مرقد خطاب

فرض مشروط است باز او سبیل
خانہٴ ول را منور شد چراغ
تو تباہے چشم کن خاک نہیں
در حضور سید و اہل بیت
گر شود با من بیت گویم جواب

ہر کہ بر من کروقتیدیم سلام
چوں خداوند زمین و آسماں
بر نبی گوئند صلوات و سلام
در حضورِ شاہ دین عرض سلام

می کنم رو سلا مش لا کلام
واصلان قرب حق کرد بیان
فرض شد بر ہر مسلمان خاص و عام
لائق شان رشیح آن مہتمم

السلام علی النبی علیہ الٰہی الصلوٰۃ و التحیۃ

اسلام اے ہادی راہ ہدے
اسلام اے رحمہ للعالمین
اسلام اے سید نیکو شیم
اسلام اے قدوۃ اہل صفا
اسلام اے واقف اسرار حق
اسلام اے سید خیر الانام
اسلام اے نمکسار امتاں
اسلام اے قایم بنیان کفر

اسلام اے شافع رو بہ بند
ساقی کوثر شفیع المذنبین
اسلام اے مرسل خیر الامم
اسلام اے زبدۂ کل انبیا
اسلام اے خاصہ دربار حق
احمد و محمود و ہم حامد بنام
نمخور و تمیسار و اہ امتاں
اسلام اے حاجی ارکان کفر

اسلام کے مطہر انوارِ حق	اسلام کے مخزنِ اسرارِ حق
اسلام کے ورتۃ التاج شہاں	قاسم کوثر قسیم جنتاں
اسلام کے ہاشمی اندر نسب	اسے امین و صادق و امی لقب
اسلام کے سید خیر البشر	مرسل یزواں رسولِ کسب و بر
اسلام کے مور و فیضانِ حق	اسلام کے حاملِ قرآنِ حق
اسلام کے آنکہ حق خواندت کریم	شد و دفت ہم خطاب و ہم رحیم
اسلام کے باغِ رحمتِ رافیم	اسے قسیم و اسے جسم و اسے کسیم
اسلام کے رہنمائے دینِ حق	اسلام کے بانیِ آمینِ حق
اسلام کے شاطرتِ روحِ الامیں	عصہ گاہِ اشہبت عرشِ بریں
اسلام کے فرشِ خاصت از حصیر	وے طعامِ ناعدا ت نانِ شعیر
اسلام کے مونسِ بے مونسان	اسلام کے وارثِ لاوارثان
اسلام کے دردِ راتیمار کش	بہر ایتام و اراطل بار کش
اسلام کے بکیاں رایار و کس	داو و الامین جہاں را و اورس
اسلام کے امی و استادِ کل	اسلام کے صاحبِ ارشادِ کل

اسلام کے در فضائے لامکاں

اسلام کے آنکہ فرشتہ پوریاست

اسلام کے پاوشاہِ دلوق پوش

اسلام کے قابِ قوسینت مقام

اسلام کے وصفِ ویتِ ووضیحا

اسلام کے آنکہ مداحیتِ خداست

اسلام کے مژدہ روحِ خدا

اسلام کے خاتمِ جمعِ رسل

اسلام کے زندہ وارِ لیلِ تار

اسلام کے آنکہ از فقرتِ رداست

اسلام کے آنکہ از ربِّ داب

اسلام کے بزمِ قرینتِ راندیم

ایہا سلطانِ ملکِ صطفیٰ

برورِ توبے بضاعتِ آدم

خود خداوندِ جہاں را میہماں

اطلسِ افلاکتِ آما زیرِ پاست

تاجِ پوشاننتِ سبحاں حلقہِ بگوش

عرصہٴ عرشِ برینتِ زیرِ گام

سورہٴ دایل از جدتِ ثنا

ذاتِ تو ممدوحِ ذاتِ کبریاست

اسلام کے از خلیلِ اللہ و دعا

پیشوائے جملہٴ اہلِ سبل

در برتِ زمیندہ و لوق تار تار

لیکِ فائتِ مالکِ گنجِ غناست

یا فتیٰ لیس و رسمِ طہِ خطاب

اسلام کے صدرِ عزتِ را مقیم

وے شہنشاہِ سریرِ اجتبا

مفلس و بے استطاعتِ آدم

آدم بر باب عالی عذر خواہ
 بندہ عاصی نداشتہ
 کے شود از دست چوں من بینوا
 این سلام را شرف وہ با قبول
 ہر دم با دلے شہ و الامقام
 ہم بر آل و نیز اصحاب تو باد
 ہم بر ازواج تو لے سلطان دین
 دشمنان دین و ایمان و یقین
 حمله ما آرنند و شجروں میزنند
 و او خواہانیم شاہا و اور کس
 نامہ خود کردہ از عصیان سپاہ
 لائق شان رفعت بدیہ
 تحفہ لائق بشان چونتو شاہ
 ہدیہ مزاجہ من سند ما قبول
 صدور و صد صلوة و صد سلام
 بر روان جسمہ اجاب تو باد
 طیبات و اقامات المؤمنین
 نفس تارہ و ابیس لعین
 بیخ ایمان و یقین راسے کنند
 امت مرحومہ را فریاد کس

در تحصیل معاش

بعد تحصیل علوم آماوہ باش
 ابتغائے فضل کن باجد و جہد
 بہر حاجت از پنے کسب معاش
 تا عروس مقصدت آید بہد

گر مساعد گردد و تفضل خدا
 با کفایت صرف مال و زر بکن
 صرف بیجا و معاشش آرد و خلل
 صرف زرا از بهر آسائش بکن
 نکتہ لآتسرفوا اور اک کن
 و انما اوسط بدان خیر الامور
 ہر گرامت حاج بینی یافتیر
 حاجت محتاج گر کردی روا
 بیک تہذیر است کارے ناپند
 مرد را باید بوقت صرف مال
 گزالت شد ادا حق العباد
 مال تو گردد مضاعف لے پیر
 ہست مال نامزگے سرب
 از بلائے ناگمانے ناگمان

دولت و نیاید دست آید ترا
 از ضرورت هیچ زاید تر کن
 ناروا ہست آنچه باشد بے محل
 با تکلف بیک آسائش کن
 نے مبتدرباش و نے امساک کن
 باش از افراط و از تفریط دور
 تا توانی از کرم و ستش بگیر
 مشکلات آساں کن مشکل کش
 مرد و در اندیش باشد ارجمند
 باشدش بد نظر منکر مال
 ہم حقوق مالک یوم التناو
 نبودش از نقص و از تلفش خطر
 و انما در معرض خوف و خطر
 محو میخواید شدش نام و نشان

چوں بدست آید ترا مال و منال
 از تجارت یا زراعت پیشه کن
 الخدر از غضب حق و گداز
 بهترین وصف انسانی سخاست
 اکرم الناس است کو باشد کریم
 لیک آن ہم تا بجد اعتدال
 با توکل کسب کن رزق حلال
 لیک بہر رزق پاک اندیشہ کن
 باش از ظلم و تعدی بر کراں
 زانکہ میراث علی مرتضیٰ است
 مستحق رحمت رب رحیم
 بست اولیٰ ورنہ می آرد وبال

آداب لباس

بہر حفظ تن ز حر و سرد کوشش
 لیک بہر رختہ کہ نامشروع بود
 شد طلا و جنس ابریشم حرام
 خاتم از زر وید شخصے را بدست
 مدعا از جامہ بس آسائش است
 کار مروان نیست آرائش بہ تن
 ہر لباس سے را کہ میخواہی بپوشش
 لے پسر پوشیدنش ممنوع بود
 بر رجال است خیر الانام
 گفت پیغمبر الا این عقد است
 ہر چه زین زاید بود آرائش است
 زینت زیب بدن زید بہ زن

جامہ موضوع است بہر حفظ تن
 ہم غرض از جامہ ستر عورت است
 گریہائے جامہ ات باشد گراں
 چوں کنی زیب بدن آن جامہ را
 نعمت حق است بجد و قیاس
 زیب تن کردی چو سجا ب و سمور
 شکر کن قولاً و فعلاً اے رشید
 مے شود از شکر نعمت بر مزید
 مے شود دولت فراوان از پیاس

تا مرض عارض نگزد و بر بدن
 نے غرض اظهار چاہ و دولت است
 شکر این نعمت بخود واجب بدان
 بایست نیت کنی شکر خدا
 نیت از اظهار نعمت کن پیاس
 شکر کن در حضرت رت شکر
 ہر کہ شاکر باشد آن باشد سعید
 وارو است آید بقرآن مجید
 شکر گوید آنکہ باشد حق شناس

احترار از قرب سلاطین

زینہار از قرب سلطان زینہار
 دست کردن در دمان اژدہا
 زانکہ قرب شہ بود سوزندہ نار
 سہلتر باشد ز قرب پادشا
 لہ وان شکر تہر لاناہید نکد۔

نان جو از مزد دست خویشتن
 قرب سلطانی بے گور اسند
 ہر کہ باشد نزد شہ اندر حضور
 شہ روا دارو اگر بر کس ستم
 گر گوید شاہ تلخ آمد شک
 روز را گوید اگر شاہ یل تاز
 از پتے عیش حیات مستعار
 سعدی شیراز فرمودے پسر
 ہر کہ عکس رائے سلطان رائے حبت
 رائے بر حال بد آں نامراد
 پھروزہ ہست عیش این جہاں
 ہست شانان از بس نازک مزاج
 گاہ باوش نام خلعت می بند
 بہر نفع ذات خالص و مدعا
 بہتر است از نعمت شاہ ختن
 این خیال خام پختہ کے پرو
 بازی ایماں بسا زو بالضرور
 میکند تعبیرش از عین کرم
 بایدش گفتن ز حنظل تلخ تر
 گفتہ باید ماہ بچرخ است آشکار
 کے دہ از دست ایماں ہوشیار
 بکتہ حکمت بہ الفت اظہر
 دست خود را بایدش از جاں شہت
 بہر دنیا کو دہ دیں را بسا
 عیش عقیقی ہست عیش جاوداں
 اخذ از صبا جان سخت و تاج
 گاہ با تعظیم خشم آئیں شوند
 میکنند اسرار و اواروا

ز شخصی مدعا

شیوہ خاص گروہ بوالہوس
 بہت استبداد و خوی خاصِ شان
 گاہے ہاں کہ از جہل و غرور
 میکنند از بیخ ہر شاہی و رخت
 بلکہ ساقط می کنند احوال را
 بہر دفع شک اولاد و کور
 گاہے ہاں کہ باخوان خویش
 خونِ شان ریزند یا بندی کنند
 بدگماں گردند گاہے بر سپر
 نیت نیے از خداوند جہاں
 گاہے بہر یک پرستار جمیل
 وارثان ملک و دولت را فرار
 تا کہ فرزند کنیز بے پدر
 گاہے پاس خاطر یک مرے

اتباع خواہش نفس است و بس
 انتشار از بہر شان شد کسر شان
 مے کشند از خاندان جملہ و کور
 تا نمازند مدعی تاج و تخت
 پُر زخوں ہم نامہ اعمال را
 تا کنند از بطن خاتونے ظهور
 از رہ جو رجبت آئند پیش
 این ہمہ از ناخروندی کنند
 بیجا با میکنند شش قطع سر
 نے ز قطع نسل خود پروائے شان
 کو بود اندر نسب خوار و ذلیل
 می کنند از کشور و بوم و دیار
 بر سر بے مغز بنند تاج زر
 ناخروندی و ہم نابخروے

پیر مردے را کہ از عہد مستدیم
 حق خدمت سالہا کردہ ادا
 آبروریزند و تاراجش کنند
 گر کند یک خادم اخلاص کش
 بدگماں گردند و در بندش کنند
 تا بہ آزادی نہ کس دعوت کند
 لیک شاہے کو بود نصفت شعار
 پاوشاہے کو کند ایثار قوم
 فضل است از زاہدے کوتاہر
 ساعتی از عدل سلطان بہتر است
 بودہ باشد در حضور شاہ ندیم
 از رو اخلاص با صدق و وفا
 بند بر پائے ضعیف ٹے نہند
 رائے خود در باب اصلاحات پیش
 یا بہ جبر و قہر گردن منہند
 از پے اظہار حق جرأت کند
 بہتر است از عابد شب زندہ وار
 حفظ نفس ولذت و آرام و نوم
 در قیام لیل شب آرو بہر
 از ہزار اراں نفل مرد حق پرست

تدبیر و توکل

گر ہر مشکل کہ پیش آید ترا
 بانوکل بر حسد اتدبیر کن
 کن بہ نوکب ناخن تدبیر و
 سعی کن پس تکبیر بوقت تدبیر کن

ساعی کاسب حبیب اللہ ہو
 ہست اعقل با تزل لے سپر
 زانوئے اشتر بند و بعد زان
 شرط عقل است ای سپر بند عقل
 سخی از بندہ است اتام از خداست
 تخم پاشی در زمین تدبیر ماست
 وارو است اندر کتاب بوستان
 بلبل شیر از گفت این قصہ را
 می کنم تکرار مضمونش مگر
 آن شنیدستی کہ یک مرد خدا
 در نجیر رفت کیں رو باہ شل
 اندریں اثاب بر آمد یک پلنگ
 شیر خورد آنرا بقدر اشتہا
 چون بدید این ماجرا مرد خدا
 چون توکل با خدا ہمراہ ہو
 امر او ثنا و رسول کس رو بر
 یتیمہ کن بر خالق ہر دو جہاں
 پس توکل بر خداست ذوالجلال
 مشکل ار باشد خدا مشکل کشاست
 یک برواوان ز تقدیر خداست
 داستان روبہ و شیر زیاں
 خوش سرا سید این عجائب نغمہ را
 در زبان خویش الفاظ دیگر
 دید رو با ہے کہ بدیدست و پا
 از کجا یا بد خداست بے خلل
 کش شغالے بود گرفتہ بچنگ
 سیر شد رو باہ شل از مابقی
 یتیمہ زو بر محض لطف کبریا

سوائے مسجد رفت و در کعبہ نشست
گفت ترک کسب گویم زین پس
یک شبانہ روز چوں فاقہ کشید
وام و دورا میرسد روزی ز غیب
یک انسان چوں دواں مجبور نیست
بمچو شیراں بادت کردن شکار
این توکل نیست چوں روباه لنگ
این توکل سرسبز و یوانگی است
بہر دفع ہر مرض باشد دوا
فی الحقیقت گوشتفا بخش خدا
ہر مریضے کزد دوا باشد نفور

در بونے خوشتر از حلق بست
رازق مطلق مرا کافی است بس
از سر و پیش غیب در گشتش رسید
ذات حق رازق بود بے شک و یب
بمچو آں روباه مثل معذور نیست
تا نباشی همچو روباه فضلہ خوار
داشتن امید فضلہ از پدنگ
کار شیراں شیوہ مردانگی است
شافی مطلق ہے بخشد شفا
ہست شرط عمتل ما اما دوا
باشد از لطف شفا محروم دور

بے دوا خوردن توکل الہی است

این توکل فیسار شاہی است

قناعت و سیر چینی

گر بود کوتاه دستت از منال
سوسے مال دیگران ہرگز نہیں
لَا تَمُدَّنَّ بِقَرَآنِ یَا دُکُن
کنج عزت بہتر است از کنج زر
مرد قانع مطمئن باشد مدام
چوں سیر آید اورا نان شام
ہر کہ اندر سینہ اش کنج غناست
شخص طامع را نگر و دیر چشم
بنده پرور را عبید و بندہ باش
لیک قید بندہ را بر خود بگیر
چوں بود وقت بقید دیگرے
مالک و مختار وقت خود گدا

زینہارا از گردش دوران منال
باقناعت کنج تنہائی گزین
خاطر خود را از غم زانو کن
حرص ہر حرفش تہی است ای سپر
طامعان باشند و ام تلخ کام
خواب خوش خسپد زبان شام
باقناعت در گدائی پادشاہست
آن غنی باشد کہ باشد سیر چشم
در حضورش سرعجز آنگندہ باش
الحذر از خدمت میر و وزیر
لا کلام استی عبید دیگرے
باشد اندر کلہ خود پادشاہ

کس به اشغالتش نیند از حوصل
 وقتش آزاد است از قید عباد
 بهر زمرہ کس کہ وقت خود فروخت
 وحشی را گر بسازی پائے بند
 چون پائے خود ہی بیند عقاب
 کس نیکویدش بنشین یا بچل
 فارغ است اندر معاش و ہم معاد
 جنس آزاد می خود را پاک نخت
 آخورش را پر کنی از شیر و قند
 قند پیدا رو چو حنظل لا محال

ادب و تواضع

با بزرگان باش و اتم با ادب
 در حضور استاد استاده باش
 جدہ خود را بجان تعظیم کن
 ہر چه فرماید بفراشش مکن
 امثال امر سے لازم بگیر
 پیرہ زال است آن عجز نختہ دل
 خاطرش را تا توانی شاد و دار
 ناگروی مور و الطاف رب
 بہر خدمت با ادب آمادہ باش
 در حضورش حمد و تسلیم کن
 گر بقرآید پیشش اُف مکن
 جملہ احکامش بجان و دل پذیر
 در مذاق مانزار و منہمحل
 تا بدست آری رضائے کردگار

در حدیث سید کون و مکاں
 خاک پایش تو تیا کے چشم ساز
 ہر چہ منہ ماید بجا آور بغور
 عم تو کانت بو عبدالرشید
 خالہ مشعل ماور آمد در خبر
 بہر کارے چون بغرہ خطاب
 با ادب وہ ہر سوالش را جواب
 ہر کراتاج ادب برسد بود
 ہر کہ باشد با ادب صاحب تمیز
 خویش یا بیگانہ گر باشد کلاں
 در حضور شافع روز بسزا
 پیشدستی جت اپنے یک صغیر
 خاکساراں را چشم احقار
 ہو کہ باشد را کہے اندر غبار
 جنت آمد زیر پائے ماوراں
 زین سعادت ہر چہ می خواہی نیاز
 فکر کن در امر و ارشادش بغور
 حکم بر وارزش چو فرزند سعید
 ہمچنان عم است در جائے پدر
 عرض خدمت کن جواب با صواب
 تا بگردی از سعادت بہرہ یاب
 دلبر ہر کہت و مہت ہو
 خویش و بیگانہ بدارندش عزیز
 با ادب ہا کے سخن راں برہاں
 احمد مرسل رسول سب محتبے
 گفت پیغمبر کہ کثر الکبیر
 از وہ سخوت نہ معنی زنیہار
 یا بزیر و لوق مروسے نامدار

یا بلائے یا صہبے یا عمار
یا بزیر ابرہا مہر منیر
یا کہ باشد شاعرے جاووزباں
پروہ خوشترنگ است فرش از بوریا
بست حیوانے کہ اولاً یعلم است
نزد صرافش بہا کمست ز بود

بوکہ باشد در عباتے تارتار
بوکہ باشد عارفے رود شصیر
بوکہ باشد عالمے معجز بیاں
جائے راگزویا نش قباست
در برش گرچہ قبائے معلم است
مس کہ اندودہ بہ آب زربود

شفقت بر خوروان عزیزان

بامروت باش با قلب رستین
از رہ لطف و کرم آئی بہ پیش
پارہ کحت دل تفتیدہ ام
وروش اندوہ کند دلدار باش
تا زاو بردارو ہم عذرش پذیر
از رہ رفیق و مردت آہ پیش

نور چشم باش بر خوروان شفیق
خاصہ با ہم شیرگان خورد خویش
خاصہ بانا دیدہ نور دیدہ ام
گروش نمکین شود غمخوار باش
خشمکین کرد اگر خشمش بگیر
با عزیزان و بنی عثمان خویش

حق صلوة رسم نماز کن ادا
 گر کنی احسان نخستین کن به خویش
 اول از خویشان و درویشان سپس
 رحم کن بر حال یتیم قریب
 هر شبی را که ذامقرب بود
 رحم کن بر حال زاری ای پسر
 رشته رحم ای پسر محکم بگیر
 هر که برید این مقدس رشته را
 از کبائر قطع رحم است ای پسر

تا شوی ما چو روشکورا از خدا
 ز آنکه خویشان راست استحقاق پیش
 کار بند این مثل باشی و بس
 خاصه بر مفلس که هم باشد غریب
 یا به مسکینے که ذامقرب بود
 تا شوی مرحوم رت بحسب روبر
 قطع این رشته بود جسم کبیر
 بیخ امیدش شود از بن جدا
 زار تکالیفش الحذر ثم الحذر

انتخاب احباب بعد از امتحان

دوستان را وقت سختی آزما
 چون طلار امی غری اول بزین
 دوست آن باشد که در در ماندگی
 تا شود تصدیق دعوائے وفا
 بر محک از بهر تعیس بر ثمن
 میسده و او برادر خواندگی

چوں ترا باشد مساعدا روزگار
 لیک وقت انقلاب روزگار
 داشتیم من دوستان باصفا
 هر یک ز ایشان بمن اخلاص داشت
 دعوی اخلاص بودش بر زبان
 وعده جان بازی اش ایفا نشد
 من گمان کردم که یاران عافی اند
 یار نانی در حسان اکثر بود
 چوں شدم من مبتلا اندر بلا
 هر یک از من کرد و پلورا تهی
 یار غارم راز من انکار شد
 کس نشد بر مسلک صدق و وفا
 حبشان بسته با اغراض بود
 چوں برفت از دست من و نایب دین
 دشمن جان هم نماید یار غار
 دوست آن باشد که گیر دوست یار
 داشتیم زان جمله امید و وفا
 حق صحبت هم بر زم خاص داشت
 بهر خدمت ظاہر آما ده بجای
 آنچه می پنداشتیم اصلا نشد
 من ندانستم که ایشان نانی اند
 دوست جانی مگر گمست بود
 ز انقلاب گردش سپرخ و دوتا
 هم فراموش کرد و ایام ہی
 راز دار من ز من بیزار شد
 زانکه بنیاد بودشان ز آمد عا
 این تجارت بود بهر کسب سود
 دوستان دیدم کارم شد زبول

ہر یکے زان جملہ از پیشیم گریخت
 ہر کہ دعوائے محبت می کند
 امتحانش کن بیک امر خطیر
 تا شود اثبات دعوائے و داد
 چوں بہ دعوائش مہیا شد دلیل
 ورنہ دعوائش بود بیہودہ لاف
 ہر کہ طغش از پئے یزداں بود
 در زمان محنت و رنج و بلا
 حسبہ نند محبت می کند
 دوستش را شد چو محنت بیشتر
 حافظ محندوم را دیدی کہ او
 بلکہ لطفش شد دریں رنج و محن
 ناصح است اندر حتم آن با خدا
 می کند عنس خواری اولاد من

وعدہ ہا بشکست و پیمانہا گسیخت
 یا کہ اظہار مودت می کند
 یا محول کن بہ او کارے عسیر
 تا تو ان گفتن کہ داد صدق داد
 مخلص و صادق تو ان گفت آن خلیل
 یا خیال باطل و مطلق گزارف
 حب او در ہر زمان یکساں بود
 میکنند حق محبت را ادا
 بارضائے حق مودت می کند
 میکند باوے مودت بیشتر
 اندر میں کہ ہم نگر دانید رو
 بیشتر از پیشتر بر حال من
 می کنند حق نصیحت را ادا
 آن مطاع و صاحب ارشاد من

فائزانه می کنند آن محترم
مقصدش خوشنودی خاص خداست
جز رضائے حق ندارد دعا
قاصم از عهده مشکوری اشش
در حقم اظهار صد لطف و کرم
هم رضا جوئی ذات کبریاست
یا جزا از مالک روز حسدا
داعی ام از حق پئے ماجوری اشش

التزام صحبت نیکان و احتراز از بدان

الحذر از صحبت بد طینتان
التزام صحبت صالح بکن
دائما در صحبت صلحانشین
از اراذل تا توانی دور باش
غور کن کلا یشهدون الزور را
کن شریفان را بصحبت اختیار
صحبت دوز بمتان سقت کند
گر ببندی اسپ تا یک زمان
زمره او باش و خیل بدرگان
احتراز از مجلس طالح بکن
بگذر از جمال و با علمانشین
هم نفور از زور و اهل زور باش
بگذر از لغوای عزیز خوش تقا
تا حد امکان زود و نا کن فرار
هم ذلیل و خوار و هم خستت کند
باغراں خوشش شود مثل خراں

بروگان مسکرائنت لاسال
 گر تو با عطبار نشینی دے
 روسپاہ خواهد شد از گروزغال
 از لباست بوئے عطر آید ہے
 خانیہ عصمار چون شد مسکنت
 چرب خواهد شد لباس و ہم منت
 ہچنیاں گر بابدان صحبت کنی
 جنس خوبی نیک رانارت کنی

سجن قلعہ شاہی

دارالسلطنہ کابل (افغانستان)

شہر محرم الحرام ۱۳۳۳ھ

قصیدہ موسویہ فی حقان مضطر کہ یک واسطہ میں خاص

بخصوص شہزادہ بیلن اقبال امان اللہ الملقب بہ عدین الدولہ

علیٰ حضرت غازی ام ملک ابیح کابل فرزند شاہ شہزادہ

حقان مضطر

عین دولت نور چشم خسرو و شهنشیر
حضرت اعلیٰ سراج نلت و دین منیر

قرۃ العین جناب حضرت علیٰ لقب
کو عصمت بیعدیل است و عفت بہ نظیر

بادعائے محصلانہ اکثر آرم بسیار
گو فراموش کردی ام از باعث شغل کثیر

ایں وہم سال است کا فتاوم دریں دارالمن
بیکس بیچارہ بے یار و مددگار و ظہیر

گزر و سنت می شود دستم بگیر از راه لطف
تا کہ دست تو بگیرد خود خدائے دستگیر

بر زبانہائے اقا صی و ادانی جاری است

ایں کہ داری شفقت عامہ بحال ہر اسیر

من ز تو دارم امید شفقت و الطاف خاص
زانکہ دارم در دعا گوئیت اخلاص کثیر

می کنی زندانیاں را اکثر از زندان خلاص

من عجب زندانیم ہستم بیہ زندان اسیر

آں یکے زندانِ غربت و ان دگر زندانِ فقر

سو نم اندر کلبہ تار یک و تیرہ ہر چو تیر

گر بلطف خاص بنوازی مرا نبود عجب

زانکہ لطف عام تو جاری است بر بنا و پیر

مستحق لطفِ خاصم وورم از خویش و تبار
 بیچاکس در کربتم نے ناصر است و نے نصیر
 اے کہ عین دولتی بسنگ بعینِ مرحمت

سوئے مسجونیکہ زار است و زار است ز جبر

فی امان اللہ باشی از بلیاتِ زمان
 ناصر ت با دوا بہر حالت خداوند نصیر

از مساعی جمیلت از دل و جان شاکرم
 اجر میخو اہم جزیل از بہر ت از رب مجیر
 بَارِكَ اللّٰهُ لَكَ فِي سَعْيِكَ لِيْ اَرْحَمَ

ہم جزاک اللہ فی الدارین اضعا فاکثیر

از کہ مہانت بحال زار نور دیدہ ام
 بس گر انبارم ز احسان تو لے ابرِ مطہر
 کردہ حق مردست را کما حقہ ادا

آفریں بر آتم مشفق کاں ترا دواہ است شیر

از او آئے تخی شکر تو سر اسر قاصرم
 حذر تقصیر است بین اینکہ من ہستم اسیر

بود تجویز انجی معنی بخیر و بین و ملک
 تا شود ہر فرد ملت تحت دولت را ظہیر

جاں نثار و بروطن ہر فرد ز ابناءے وطن
 ہر یک از اولاد ملت سر بد بہر سیر

شاہ گر و دبا رعیت بھنچہ سال دہم مذاق
 اتفاق دولت و ملت شود چون شہد و شیر

دولت شہ را ز خود داند گدائے بیوہ
 سلطنت داند ز آں خویش و ہقان حقیر

شاہ عادل را رعیت لشکر است بس بود
 بہر حفظ ملک وے از بطش اعدائے شریر

گر بہ تجویز انجی حاساق اندازد نظر
 با و لائل مطنن خواہد شدن مرد بصیر

نیست مضمونش مگر امر حسد او ند جہاں
 نیست نخواستش مگر ارشاد و سالار بشیر
 در خطا بود آنچه بود اندر خیال سے صواب
 آن خطا را بس بود این نیم و نہ سالہ نکیر
 سو و نیان و خطا باشد سرشت آدمی
 انما س عفو وارم از شرہ روشن ضمیر
 خادم ہسید کرم وارو ز محمد و م کریم
 زانکہ عفویش اکبر است از جرم سے باشد کبیر
 بر محاکمات آمد زہ اسلاص سے
 بارہا اندر زمان خسرو رضوان مصریہ
 عرض کن در حضرت قبلہ کہ از بہر خدا
 بگذر از سہواخی و عذر این داعی پذیر
 از پئے عفو خطا نش گرشفاعت خواہ شوی
 شافعت کرد و شفیع امتاں یوم العسیر

لہ اسی عظیمہ ضیاء الملاء والہدین امیر عبد الرحمن خان طاب ثراہ۔

لائق نشانِ رسیع شد بود عفوِ خطا
 زلت و سهو و خطا آید ز خدامِ سیر
 قطع شد اسباب و شد مسدود ابوابِ فتوح
 لیس لی فی العالم الاسباب ما وای و مصیر
 از گون ساری بخت و گردشِ سپنج کهن
 شد بدل باروزگارِ عشر ایامِ سیر
 جمله اطاک و عفتار و نقد و هستی شد بباد
 شد خداوندِ غنی را بنده محتاج و فقیر
 شد بغارتِ هستی و بود یک بود از آن ما
 چل ما تاراج گشت و در و خل مانده خمیر
 از انخی با لفرض که سرزد و خطایا سهوشد
 از کدام آئین شدم من بنده و زرش را وزیر
 بار خود را هر بشد بر شانه خود می برد
 وزیرِ آخری لا امتز من و علامِ خمیر

قَالَ اللَّهُ يَا اللَّهُ ثُمَّ تَأْتِيهِ بِسِدْرٍ عَاصِي نَبُو
 اندریں تجویز ہرگز مستشاروں نے مشیر
 بخیر بودم کہ روزے بعتتہ دست ستم
 دست من بگرفت و جبراً کر دور زنداں اسیر
 زاندازہ سال بگذشت است بعد از عہدہ پیشہ
 یک با ایفان شد تا حال عہدش بمصیفر
 ثامت اعمال عاصی صورت نسباں گرفت
 وعدہ رفت از پادشاہ مالک تاج و سر
 وعدہ شاماں ببایدہ بمچو نقشش فی الحجر
 تا کہ گرد و سنت مولیٰ موالی را نطنسیر
 ضامن العینا بود وصف کرم بہر کریم
 محوشد ہیہات نقشش عہد از لوح ضمیر
 پیش زان ہم عہد و اثن بست با عبدالمجید
 قرۃ العین من غمدیدہ یک طغسل صغیر

اتقا در جلال آباد در حین سفر
 اوقاف و از راہ بر آں تصویر غم چشم امیر
 مشتے از سیش عطا فرمود و فرمودے پسر
 خاہرت در باب اعمام و اب خود جمع گیر
 می کنم نشانرا خلاص از بند زندان بلا
 چون شدم در شہر کابل جلوہ آراے سر یہ
 اندرین لیت و لعل وہ سال کامل شد بسر
 لیک استخلاص ماصورت نہ بستہ است از نکیر
 گاہے فرماید کہ شور اے معتد کردہ ام
 گاہے می گوید معین کردہ ام چندین مشیر
 لیک تا حال است شور می در پس کتم عدم
 انعقاد مجلس شورے نشد صورت پذیر
 زیں تغافل نیست منشائش مگر جس دوام
 یا بہ تیغ جوع قتل ماست مرکز ضمیر

آنچہ لازم بود غورِ ماجرا سے مانکر و
 غیر بر ماں کر دباور حرف تمام شیر
 معتد سے بد باطنے متخالف از منہاج دیں
 نا خدا تر سے کہ شیطانِ مریدش ہست پیر
 بسکہ از دورِ زماں فرسودہ ام لے ارجمند
 گشتہ ام از کثرتِ ہم پیشتر از وقت پیر
 گرچہ تم نیت از پنجاہ و شمش زاید ہنوز
 یک از ریشِ دلِ من ریشِ من گشتہ چو شیر
 در میانِ قبرِ احیائیں حیاتِ چند سال
 شد پدید اندر قوائے جسم من ضعفِ کثیر
 گشت بے ہنگام عینم را بہ عینک احتیاج
 نیت موزوں با سنین عمر اسنانِ حقیر
 اندرین کہ بت سرائے غزتم گردیدہ است
 دست محتاج عصا و ظہر محتاج ظہیر

نے زہنم بل زغم مثل کماں گر وید جسم
قامت رعنا کہ وقتی راست بودے ہجو تیر

بود روزے متکاتم پیشیت از ویسائے روم
لیک امروز است فرش کلبہ اعزاز حصیر

یک گلیم کہنہ و بسیدہ وارم زیر پائے
ہجو محبت من زود آہ من گشتہ چو قیر

اخوی حاذق بدست خویش پنیہ می کند
رخت خود بر سنت خیر البشر نعم البشیر

رقعہ بر رقعہ ہمیدوز و قبائے کہنہ را

می نهد مرہم بز جسم مزمن رخت زحیر

چوں فراغت یابد از تکرار استرآن کریم

صرف پنیہ می شود وقت حکیم بنظیر

قوت ماما لایوت است قناعت می کنیم

بہر حفظ شخص بر قوتیکہ باشد ناگزیر

وقت صبح و شام یومیہ دونان نیم خام
 ہست بہر ما معین بیک بے امر ایہ
 گاہے مطلق بے نمک گاہے نمک از حد نزون
 گاہے تا غانت ترش گاہے ناقصش باشد خمیر
 بے نمک یا شور آتا ریگ جزو لازمی است
 گاہے بتدریجش سے باشد گے قدر عشر
 زیں ہمہ جو روحنا شاید کہ شہ آگاہ نیت
 ہمچنین تفتدیر مارفتہ است از رب قدر
 دیگران را خاصہ نامان است و پلاؤ فورمہ
 بیک بہر ما فقط آب است و نانے کالشیر
 بوالعجب کارے کہ بیک نام است و و دار و ہوا
 آن نسیم روضہ رضوان و این سیح السعیر
 میرود و در جلیہ ما آن طرف مار الفرات
 سوتے مائع اجاج تلخ و تیرہ سہم جو تیر

پیش روئے دیدہ دل منظر محشر بپا است
 لیکن لیل البلاء و یومنا یوم الحسیر
 میرزندان را جفا یومیہ بو تسلیموں بود
 شتر ہر روز اندرین غمخانہ باشد مستطیر
 این ستم پیشہ عیاذاً باللہ گوئی مالک است
 ہر صباح ماست مصداق عبوساً قسطیر
 گریہ ممنوع است و حکم ضرب ضربت جاری است
 تازیانہ میزنند و نیت امکان نفسیر
 اتباع خواہش نفس است بس آئین شان
 نیت ایشان را سر و کارے بشوری یا شیر
 در کتاب حق نخواندہ امر ہمشوری مگر
 نیت شاو مہم مگر امر حسد او نہ قدیر
 از جفائے عاقلان ہر فرد ملت و رعناں
 ہم ز جور و ظلم و استبداد سلطان در نفیر

فارغ است از سمع استبداد چوں جذرِ احم
 و او از بیداد نظام ہست کارے بس عسیر
 سدرِ رشوت حصن استبداد را باشد محیط
 گلہٴ فساد توں رفت تا پائی سدر
 آنچنان بازارِ رشوت گرم و بار و نوق بود
 جیفہٴ خوری ہست گوئی پیشہٴ میس و وزیر
 گر خورد و خملِ حمیرے غافلے از تاجرے
 میکنند از بہرے ثابت قطارِ صد بعیر
 اکثر از سرِ شکراں بے بہرہ اند از فنِ حرب
 نوع و سامانند گوئی در یراق تیغ و تیر
 بعض را با صاحبِ تاج است نسبت و نسب
 غیر ازیں دیگر کما لے نیست قدر یک فقیر
 در مسائلِ کردن تیغ مرصع ماہر اند
 لیک در استعمال آں قاصر چو اطفالِ صغیر

ادعائے شیرگیری ہست شاں دروزباں

لیک وقت جنگ شیرا مند چون روپاہ پیر

گریکے زیر کجکاماں فی المثل گردو دو چار

باشبانے زندہ پوشے عاری از شمشیر و تیر

پیشکش خواہد نمودش تیغ و کلہ جغہ دار

تا نگردد در کمنہ قہراں چوپاں اسیر

چوں درخت سایہ پروردہ اندے بر از ہنر

کے شود تن پرور از فن محارب بہرہ گیر

ہمت شاں است صرف فیشن و وضع فرنگ

گوئی انعام اند در طلبوس و سیا و حریر

کاش درخت وطن کروندے تقلید فرنگ

بر وطن بودے فدائی چہ صغیر و چہ کبیر

غازیان دین حق را معفر از ایماں بس است

بوشن از حبت وطن باید نہ خفتاں از حریر

فحاشا منشا کے شان باید بود جنات عدن

یا رضائے حضرت سبحان خداوند قدیر

پیش سلطان نیست ہتھوں را مجال عرض حال
با بجالی ہست گوئی بسند بر روسے فقیر

عاقبتن بستند بر در گاہ بو آب شدید

بہر عارض باب مسدود است از امر امیر

از جفائے حاکمان و ممان کردہ منرار

صد ہزاراں خانہ پاتا کا شغسار و کاشمیر

الاماں یارب ز نردوان متمدنہ ساد

وز تشددت شدادان شگام و شری

اہل استبداد را یارب بدہ تو نسبتی داد

تا بچرخ عدل برتا بسند چون بدر منیر

حاکمان عادل و نصفت گراو دادوگر

بر سدا سلامیاں مامور مندرمایا خمیر

جلوہ نشد ما کن بلال عدل را ہر ارج داد
 عظمتِ ظلم از جہاں زائل کن ای رب تقدیر
 زندہ فرما سنتِ صدیق و فاروقِ عظیم
 یا سمیع و یا بصیر و یا لطیف و یا خبیر
 از گروہِ اہل باطل حق اہل حقستان
 اہل حجت را مستط ساز بر اہل سعیر
 از میانِ اہل دین پیدا بفرما صد ہزار
 چون جمالِ باکبائ و انور روشن ضمیر
 کشورِ اسلامیہ را پاک کن از اہل کفر
 خانہ اہل جناس خالی کن از اہل سعیر
 نوریان یارب ز چنگِ ناریان آزاد کن
 از مرآتش مصر و بربرتا حد و کاشمیر
 ہر کجا تا تو کس را باشد صدائے وخرائش
 باندائے وکشش اَللّٰہُ اکبر وہ تغنیر

نقشِ توحیدِ احدِ قائمِ شود جائے صلیب
گرو از سنگِ کلیسا خشتِ مسجد را خمیر

مسلم و کافر بیاید بزرِ طنبلِ داد
آشنجانِ کاندِ کتارِ ما درانِ طنبلِ صغیر

گرگ و بز با ہم خورد آب از غدیرِ معدلت
سر برانِ گورِ حسدِ خوابد پنگبِ گورِ گیر

هر ضعیفِ امین بود از دستِ بر و بر قوی
هر گدائے ناتوان از جورِ هر میر و وزیر

حرفِ حق تلخ است اما بهرینِ حق پسند
بست بس انلی و اشقی از شرابِ شہد و شیر

کے خداوندِ جہان بر جانِ زارم رخت
پیمِ اصی عاصی ام کار و نا چیز و تیر

ثَبَّتْ يَارَبِّي إِلَيْكَ وَأَنْتَ تَوَّابٌ رَحِيمٌ

لَيْسَ لِي يَارَبِّ غَيْرُكَ غَافِرُ الذَّنْبِ الْكَثِيرِ

بدی اول

تقریر

از طبع رسالت جناب مستطاب علامہ مولوی اصغر علی روحی

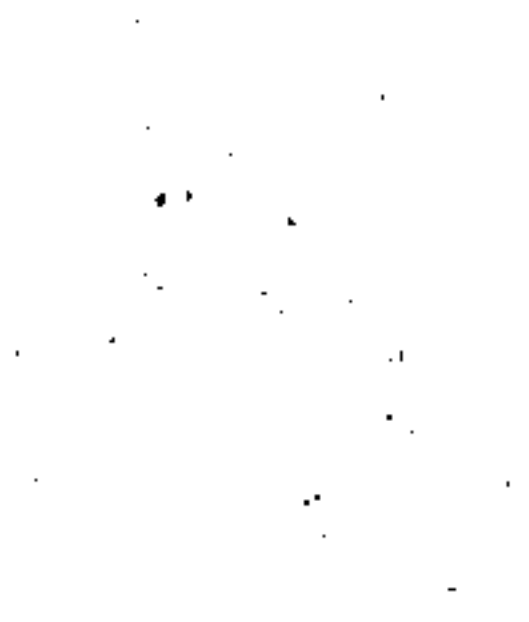
پروفیسر اسلامیہ کالج لاہور

گل معنی بہر شاخے کہ شگفت
چوبیسل روحی مانغمہ سر کرد
سخن گر از در معنی در آمد
نثار تقدش گنج گہر کرد

بلے عشق زلیخا فتنہ آیت

چو حسن یوسفش از خود بدر کرد

شاہد معنی بیگانہ بہر لباسے کہ جلوہ گر آید بہ او الائے و لفریب بل از دست
سخن آشنا یاں می رہاید۔ گو بہر شاہ ہوا رہ سخن را از صدق طبع پاکیزہ شکران بہ آرنہ
تا بر تاج شاہی نشاند۔ و گل رنگین معنی را بر شاخا ر فطرت صافی نہاواں مانند
تا مشام خوش نفساں معطر سازند۔ ہر سر سودا سے سخن را سزاوار نبود۔ و نہ صید معنی پختہ
انداز بہر خامکار۔ تر و مانع باید تا بر طوبت لفظ سیراب یوست از طبع خشک نساں
بر چنید۔ و چمن طبع در خور است کہ بتازگی معنی شاداب فی را بر کشتی برگزیند۔

8130